

sürülse ve bu da mahkemece kabul olursa artık vârislerin hepsi bundan etkilenir, ancak vârislerden biri murisi hakkında bir borç ikrarında bulunsa bu ikrar sadece kendisi için geçerli olup diğer vârisleri etkilemez.]

MADDE 79. Kişi ikrarıyla muaheze olunur. (el-mer'ü muâhazün bi-ikrârihi)

[Yani hukuken geçerli ve mahkemece kabul olunmuş bir ikrar, sahibi aleyhine delil niteliği taşır. Meselâ, bir kimse birisine borcu olduğunu ikrar etse bunu ödemesi gerekir, artık bu ikrarından dönemez.]

MADDE 80. Tenâkuz ile hüccet kalmaz, lâkin mütenâkızın aleyhine olan hükme halel gelmez. (lâ yünkadu'l-hükmü bi't-tenâkuz)

Meselâ, şahidler şahâdetlerinden rücu' ile tenâkuz ettiklerinde şahâdetleri hüccet olmaz. Lâkin evvelki şahâdetleri üzerine kâdi hükmetmiş ise bu hüküm dahi bozulmayıp mahkûmün bihi şahidlerin tazmin etmesi lâzım gelir.

[Yani bir delilde çelişki varsa, artık onun delil olma vasfı kalkar. Nitekim bir da'vâda şahidler şahidliklerinden döndüklerini açıklasalar, artık bu şahidlik delil olmaktan çıkar, ancak bundan önce ilk şahidliklerine dayanılarak hüküm verilmişse bu hüküm bozulmaz, şahidler tazminle mükellef olurlar. Öte yandan, bir kimse bir borcu önce inkâr, sonra ikrarda bulunsa ikrarı geçerlidir, ancak önce inkâr, sonra ikrar etse buna itibar olunmaz, çünkü inkârda töhmet vardır. Bu maddedeki hüccet sözleriyle şahidlik kastedilmektedir. İkrar ise şahidlik gibi değildir, ikrarda tenâkuz, yani çelişki ikrarın geçerliliğini etkilemez.]

MADDE 81. Asl sâbit olmadığı halde fer'in sâbit olduğu vardır. (kad yesbütü-fer'ü me'a ademi sübûti'l-asl)

Meselâ bir kimse filanın filana şu kadar kuruş deyni vardır ben dahi ona kefilim dese ve asilin inkârı üzerine dâyin iddia etse meblağ-ı mezburu kefilin vermesi lâzım gelir.

[Bir şeyin aslı sâbit olmadığı halde, buna bağlı teferruatın sâbit olduğu durumlar vardır. Bu madde yukarıda geçen "Asl sâkit oldukda fer' dahi sâkit olur" şeklindeki 50. maddeyle yakından ilgili ve onun tamamlayıcısıdır, bu sebeple bunun hemen arkasından zikredilse daha yerinde olurdu. Meselâ, bir kimse "filanın filana şu kadar borcu vardır, ben de ona kefilim" dese, asil inkâr edip borç hukuken sâbit olmasa bile kefilin sorumluluğu devam eder, borcu ödemesi gerekir. Halbuki 50. maddeye göre meselâ asil borçlunun ibrâ edilmesi, yani borçtan kurtulması kefilin de ibrâsı sonucunu doğurur, ayrıca kefilin de ibrâ edilmesi gerekmezdi.]

MADDE 82. Şartın sübûtu indinde ona muallak olan şeyin sübûtu lâzım olur. (el-muallaku bi's-şartı yecibü sübûtühü inde sübûtihi)

[Hukukî tasarrufların bir şarta ta'likî, yani bağlanması câiz ve bu şart sâbit olduğunda o iş de sâbit olur. Bu ve bundan sonraki birkaç madde İslâm hukukunda şartlı tasarruflar konusunu esas hatlarıyla ele almaktadır. Meselâ, bir kimse "eğer senden alacağım varsa ibrâ ettim" dese ve gerçekte alacağı varsa bu alacak ortadan kalkar. İslâm hukukunda şart ya ta'likî veya takyidîdir. Bu maddede geçen ta'likî şarttır. "Falan şey olursa (veya olmazsa)" diyerek yapılan akidlerde ta'lik söz konusudur.

Ta'likî şart da ya mülâyimdir, yani uygundur; akdin gereklerini teyid eder; ya gayrimülâyimdir, yani mülâyim değildir. Bunlardan birincisi geçerli, ikincisi geçersizdir.

Vekâlet, vasiyet, havâle, kefâlet, kefâletten ibrâ, ticarete izn, satıştan sonra şuf'adan vazgeçme, kazâ (hâkim ta'yini ve azli), emâret (vâli tayini ve azli) gibi bazı hukukî tasarruflar ta'likî şarta elverişlidir, mülâyim olmak şartıyla. Nitekim meselâ, "filan kimse bana da'vâ açarsa vekilimsin" dese ve karşı taraf da kabul etse vekâlet geçerli, "rüzgâr eserse (veya

filan eve girersen) vekilimsin” dese vekâlet geçersizdir. Bey’ (satım), icâre (kira), isticar, iâre (âriyet), hibe (bağışlama), sadaka, akde icazet, hacr, sulh, ikrar, borçtan ibra, müzâraa, müsâkat, vakf, tahkim, ikâle (akdi karşılıklı rıza ile bozma), vekilin azli, şart ve ayb muhayyerliği ile mebiî geri vermek hakkının iptal gibi bazı tasarruflar ise asla şarta ta’like elverişli değildir.

Hukukî muameleyi zamana bağlamak hususunda da icâre, icâreyi fesh, müzâraa, müsâkat, müdârebe, vekâlet, kefâlet, vasî ta’yini, vasiyet, satıştan önce şuf’adan vazgeçme, kazâ, emâret (emîr ta’yini), vakıf, âriyet, muhayyerliği iptal gibi muameleler gelecekteki bir zamana bağlanabilir. Meselâ, “bu evi filan aydan itibaren şu kadar paraya sana kiraladım” şeklinde yapılan bir icâre akdi geçerlidir. Bey’, bey’e icâzet, bey’i fesih, kısmet (müşterek malı taksim), şirket (ortaklık), hibe, maldan sulh, borçtan ibrâ gibi hukukî muameleler asla zamana bağlanamaz. Meselâ, “bu malı gelecek ayın başında şu kadar paraya sana sattım” şeklindeki bir akid geçerli değildir.]

MADDE 83. Bi-kaderi’l-imbân şarta mürâat olunmak lâzım gelir. (yelzimü mürâatü’ş-şartı bi-kaderi’l-imbân)

[Yani mümkün merteye şarta uyulması gerekir. Bir hadîs-i şerifden alınmıştır. Bu maddede bildirilen de takyidî şarttır. “Bu işi yapar isen bu malı sana sattım (veya aldım)” demek ve karşı tarafın da kabul etmesi takyidî şarttır. Bu da üç türdür: Câiz, müfsid veya lağv.

Câiz olan şart mutlaka yerine getirilir. Akdin gerektirdiği birşeyi, yani şart edilmese de yapması lâzım veya câiz veya âdet olan bir şeyi şart etmek câizdir. Malın satıştan sonra müşteriye âit olması veya semenin veresiye olması yahud muhayyerlik ya da paket edilmesini istemek gibi.

Lağv olan şart ile yapılan akid geçerli ise de şartın yerine getirilmesi gerekmez. Bu da akdin gerektirmediği ve taraflara bir faydası olmayan şarttır. Müşterinin mebiî başkasına satmaması, veya satması, ya da hibe etmesi, yahud başka şehirde satması, hediye etmemesi, çayıra salmaması, kesmemesi, binmemesi, yememesi gibi şartlar lağv ve akidler geçerli olur.

Müfsid veya fâsid şart ise akdin gereği olmayan ve taraflardan birine fayda sağlayan şarttır. Üçüncü bir şahsa fayda sağlayan şartın da fâsid olduğuna dair icthâdlar vardır. Fâsid şart geçersiz olduğu gibi, akdi de geçersiz kılar. Müşterinin başkasına satmaması, veya satması, ya da hibe etmesi, yahud başka şehirde satması, hediye etmemesi, çayıra salmaması, kesmemesi, binmemesi, yememesi gibi şartlar ve dolayısıyla akidler fâsid olur. Kadının kendisini nikâh etmesi şartıyla, bir malı tekrar kendisine şatması şartıyla, buğdayı un yapmak şartıyla, satılan malı bir süre alıcıya teslim etmeyip kullanmak şartıyla, satılan evde bir süre satıcının oturması şartıyla, müşterinin satıcıya borç veya hediye vermesi şartıyla yapılan satım veya kiralama gibi akidler fâsid şart sebebiyle geçersizdir, fâsiddir. Ücret karşılığı kefil olmak (teminat mektubu, kredi kartı) da böyledir. Bey’, kısmet, icâre, akde icâzet, sulh, borçtan ibrâ, müzâraa, müsâkat, vakf ise fâsit şarta bağlandığında geçersiz olur.

Buna karşılık, vekâlet, karz, hibe, sadaka, rehin, vasî ta’yini, ikâle (karşılıklı rızâ ile akdi bozma)ve me’zunu hacir gibi akidlerde, şart fâsid olsa bile akid geçerliliğini sürdürür. Meselâ, evini ölünceye kadar içinde oturmak şartıyla satmak fâsid olduğu halde bu şartla hibe etmek geçerlidir.

Akidten önce fâsid şartı va’d edip, akid yaparken söylemezlerse akid geçerli olur. Akidten sonra şart koşarlarsa İmameyn’e göre yine böyledir. Şart konusunda Hanefîlerin akidlerde irade serbestisine verdikleri önem sebebiyle ihtiyatlı davranmalarına karşılık, bir kısım Mâlikî hukukçusu ve bilhassa Hanbelîler daha geniş düşünmekte, her çeşit şartı geçerli kabul etmektedirler.]

MADDE 84. Vaadler sûret-i ta'liki iktisâ ile lâzım olur. (lâ yelzimü'l-va'dü illâ izâ kâne muallakan)

Meselâ “sen bu malı filan adama sat eğer akçesini vermez ise ben veririm” dese ve malı alan akçeyi vermese bu vaadi eden kimsenin akçeyi vermesi lâzım gelir.

[Vaadler ta'lik şeklinde yapılırsa bağlayıcı olur. Meselâ, “bu malı felana sat, eğer ödemezse ben öderim” şeklinde yapılan bir vaad bağlayıcıdır, buna muallak vaad denir. Ama “senin borcunu öderim” şeklinde mücerred bir vaad bağlayıcı değildir, bununla kefil olmuş sayılmaz. Böyle bir vaade uymak hukukçuların çoğuna, bu arada Hanefî, Şâfi'î ve Hanbelîlerle Mâlikîlerin bir kısmına göre vâcib değil, müstehabdır. Bir kısım hukukçuya göre ise mücerred vaadi yerine getirmek vâcibdir. Her iki ictihâda göre de, geçerli bir özre dayalı olarak vaadini yerine getirmemekte mahzur yoktur.

Mücerred bir vaade uymamanın câiz oluşuna bir istisnâ vardır: Ödediği meblağı satıcının aynen iade ettiğinde satım akdini bozacağına dair bir vaade bulunan alıcının bu vaadini yerine getirilmesi şart olduğu gibi, alıcı ölse bile vârisleri bunu yerine getirirler. Çünkü bu artık vefâen, yani geri alım şartıyla satıştır.]

MADDE 85. Bir şeyin nef'i zamânı mukabelesindedir. (el-harecü bi'd-damân)

Yani bir şey telef olduğu takdirde hasarı kime âid ise onun zamânında demek olup ol kimsenin bu vechile zamânı ol şey ile intifaa mukâbil olur. Meselâ hıyar-ı ayb ile reddolunan bir hayvanı müşteri kullanmış olmasından dolayı bâyi' ücret alamaz. Zira kable'r-red telef olaydı hasarı müşteriye âid olacaktı.

[Bir şeyin menfaati, onun tazmini karşılığındadır, bir mal hasara uğradığında bunu kim çekecekse menfaati de ona âittir. Bir hadîs-i şerifden iktibas edilen bu maddeyle bundan sonraki birkaç tanesi İslâm hukukunda haksız fiiller ile ilgilidir. Sözgelisi, bir hayvanın ayıp muhayyerliği sebebiyle geri verilmesi durumunda, müşterinin bu hayvanı kullanmış olmasından dolayı satıcı ücret isteyemez, çünkü geri verilmeden önce telef olsaydı buna alıcı katlanacaktı. Bu madde, gasbedilen malın menfaatinin tazmine konu olmadığını göstermektedir. Ancak yetim, vakıf ve mîrî mallar, yani devlet malları bunun dışındadır, bunların gasbedilmesi halinde menfaatleri de tazmin edilir. Bu hükmü Hanefîler kabul eder. Diğer üç mezhebde her durumda menfaatler de tazmin edilir.]

MADDE 86. Ücret ile zamân müctemi' olmaz. (el-ecru ve'd-damânü lâ yectemi'ân)

[Ücret ile tazmin bir araya gelmez. Bu madde de yukarıdaki madde ile ilgilidir. Bir kimse bir başkasının öküzlerini gasbedip kullansa ve bundan dolayı öküzler zayıf düşerek değerlerinde azalma olsa o kimseye bu farkı öder, ayrıca ücret ödemez. Ama sebep farklıysa ücret ve tazmin bir araya gelir. Nitekim meselâ, bir kimse belli bir yere kadar gitmek üzere bir hayvan kiralasa, buradan daha uzağa gitse ve bu sebeple hayvan telef olsa, hem ücreti, hem de hayvanın değerini öder. Buradaki tazmin, mal eğer mislî, yani piyasada benzeri bulunan bir mal ise mislini, kıyemî, yani piyasada benzeri bulunmayan ve bulunsa da fiatı farklı olan mal ise kıymetini ödemek suretiyle yapılır.]

MADDE 87. Mazarrat menfaat mukabelesindedir. (el-garemü bi'l-ğanem)

Yani bir şeyin menfaatına nâil olan onun mazarratına mütehammil olur.

[Bir şeyden menfaatlenen kimse, o şeyin zararını da yüklenir. Nitekim meselâ, bir vakif evde oturan kimse bu evin tamir masrafını karşılar. Yine meselâ, bir müşterek malın zaruri masraflarını tüm mâlikler katılır, çünkü menfaatinde de ortaklıklar. Yine fakir bir lakîtin, yani bulunmuş bir çocuğun nafakası beytûlmalde verilir, ölünce de mirası beytûlmale kalır. Kölenin diyeti hür insanın diyetinin yarısıdır ama had cezalarında da cezanın yarısı verilir.]

Emîrin (halîfe, sultan, vâli) görev ve sorumluluklarının karşılığında halktan itaat görme, geçimi için beytûlmalden maaş alma gibi hakları vardır.]

MADDE 88. Külfet nimete ve nimet külfete göredir. (el-ğanemü bi'l-ğarem)

[Bu madde ma'nâ bakımından bir önceki maddenin aynısı olup başka bir şekilde ifade edilmiş halidir.]

MADDE 89. Bir fiilin hükmü fâiline muzâf kılınır ve mücbir olmadıkça âmirine muzâf kılınmaz. (el-âmiru lâ yüdmanü bi'l-emr)

[Mecburiyet olmadıkça, bir işi yapan o işten sorumlu olur, bu işin yapılmasını emreden değil. Meselâ, bir kimse bir başkasına “felanın malını telef et” diye emretse, o da telef etse tazminle mükellef olur, emreden mükellef olmaz. Ancak istisnâî olarak, bir çocuk akıllı ve bâliğ bir başkasının emriyle birinin malını telef etse, bu malın tazmini çocuğun malından yapılır, sonra velfsi bunu o işi emredene rücu eder, yani ödenen miktarı bu kimseden alır. Bu ve bunu izleyen birkaç madde İslâm hukukunda haksız fiillerle ilgili olup, yukarıda geçen 19 ve devamı maddelerle de irtibatlıdır.]

MADDE 90. Mübâşir yani bizzat fâil ile mütesebbib müctemi oldukda hüküm ol fâile muzâf kılınır. (izâ icteme'a'l-mübâşiru ve'l-mütesebbibü üdîfe'l-hükmü li'l-mübâşir)

Meselâ, birinin tarîk-ı âmda kazmış olduğu kuyuya diğeri birinin hayvanını ilkâ ile itlâf etse o zâmin olup kuyuyu hafr eden kimseye zamân lâzım gelmez.

[Bir işi doğrudan yapan kimse ile bu işe sebep olan kişi bir araya geldiğinde doğrudan yapan sorumlu olur. Nitekim bir kimse herkesin gelip geçtiği umumî bir yola kuyu kazmış olsa, bir başkası da buraya birinin hayvanını atarak telef etse, kuyuyu kazan kimse değil, hayvanı oraya atan tazminde bulunur, yani öder. Bunun da istisnâsı vardır: Bir da'vâda hâkim hüküm verdikten sonra şahidler şahidliklerinden döndüklerini açıklasalar, karşı tarafın zararını öderler, halbuki şahidler mütesebbib, yani hükme sebep, hâkim ise mübâşir, yani hükme doğrudan etki eden olduğu için tazmin mükellefiyeti hâkime düşmeliydi.]

MADDE 91. Cevâz-ı şer'î zamâna münâfi olur. (cevâzü's-şer' yünâfi'd-damân)

Meselâ, bir adamın kendi mülkünde kazmış olduğu kuyuya birinin hayvanı düşüp telef olsa zamân lâzım gelmez.

[Bir haksız fiile hukuken ve ahlaken izin verilmiş ise artık orada tazmin sözkonusu değildir. Nitekim bir kimsenin kendi bahçesinde kazdığı kuyuya bir başkasının hayvanı düşüp ölse tazmin etmesi gerekmez, çünkü herkes kendi mülkünde istediği gibi tasarruf edebilir. Bu prensibin de istisnâları vardır: Açlıktan ölmek üzere olan kimse, başkasına âit yemeği yiyebilirse de bedelini ödemesi gerekir. Mecelle'nin 32. maddede olduğu gibi.]

MADDE 92. Mübâşir müteammid olmasa da zâmin olur. (el-mübâşiru dâminün ve in lem yeteammed)

[Bir haksız fiilin fâili, yani bu işi doğrudan doğruya işleyen kimse, kasdı olmasa da tazminle mükelleftir. Yani başkasının malını telef eden kimse, bu işte kasıtlı olup olmadığına bakılmaksızın o malı ödemek mecburiyetindedir.]

MADDE 93. Mütesebbib müteammid olmadıkça zâmin olmaz. (el-mütesebbibü lâ yadmanü illâ bi't-teammüd)

[Bir haksız fiili doğrudan doğruya değil de vâsitalı olarak işleyen kimse ancak kasıtlıysa tazminle mükelleftir. Meselâ, bir kimsenin hayvanı birinden ürküp de kaçarak kaybolursa bu kimseye tazmin gerekmez. Halbuki kasden ürkütseydi o zaman ödemesi gerekirdi.]

MADDE 94. Hayvanatın kendiliğinden olarak cinâyet ve mazarratı hederdir. (cinâyetü'l-ecmâ'ü cebbar)

[Bir hadîsden alınan bu maddeye göre, hayvanların yaptığı zararlardan sahibi (kusuru yoksa) sorumlu olmaz. Bir hayvan sahibinin her zaman bağladığı bir yerden, meselâ ahırdan kendi kendine boşanarak başkasının malını telef etse sahibi ödemez. Merada otlayan bir sığırın başkasının ekinini yemesi, bir kedinin başka birinin kuşunu yemesi de -eğer sahiplerinin bir müdahalesi yoksa- böyledir.]

MADDE 95. Gayrın mülkünde tasarrufla emretmek bâtıldır. (el-emru bi't-tasarrufi fi mülki'l-ğayri bâtil)

[Başkasının malında sahibinin izni olmadıkça tasarruf edilemez, bu sebeple bir başkasının o malı kullanması hususundaki emri geçersizdir. Sözügelşi, bir kimse "şu adamın malını al veya telef et" dese, o da alsa veya telef etse, ikrah, yani zorlama sözkonusu olmadıkça alanın ödemesi gerekir.]

MADDE 96. Bir kimsenin mülkünde onun izni olmaksızın âhar bir kimsenin tasarruf etmesi câiz değildir. (lâ yecûzü li-ehadin en yetesarrafe fi mülki'l-ğayri bilâ-iznih)

[Herkes ancak kendi malını serbestçe kullanabilir, bir başkasının malını onun açık izni olmadıkça almak veya kullanmak ya da başka tasarruflarda bulunmak câiz değildir. Dolayısıyla, bir başkasının evine ondan izinsiz girilmez, arsası işgal edilemez. Burada hukukun tanıdığı zaruret halleri müstesnâdır. Nitekim, yolculuk sırasında ölen bir kimsenin arkadaşları bunun mallarını satarak cenâze masraflarını karşılar, geri kalanını da vârislerine verirler. Yine meselâ nafakasız kalan bir kadın kocasının malından nafaka kadar habersizce alabilir. Yine bir çoban, başkasına âit olup otlattığı hayvanlardan birinin ölmek üzere olması durumunda bunu kesebilir.]

MADDE 97. Bilâ-sebeb-i meşru birinin malını bir kimsenin ahz etmesi câiz olmaz. (lâ yecûzü li-ehadin en ye'huze mali ehadin bilâ-sebebin şer'î)

[Hukuken izin verilmemiş, meşru olmayan bir yolla başkasının malını almak câiz değildir. Bu da bir önceki maddeyle ilgilidir. Hırsızlık, gasp, rüşvet, kumar gibi yollarla alınan malların da iade edilmesi gerekir, çünkü meşru yollarla alınmış değildir.]

MADDE 98. Bir şeyde sebeb-i temellükün tebeddülü ol şeyin tebeddülü makamına kâimdir. (tebeddülü sebebî'l-mülki kâimün makâme tebeddülü'z-zât)

[Bir şeyin aslı değişmediği halde, mülk edinme sebebi değiştiği zaman, o şey de değişmiş sayılır. Bir şey üç yolla mülk edinilebilir: Bunlardan birincisi bey' (satım) ve hibe, ikincisi miras, üçüncüsü ise ihraz, yani kimsenin olmayan mübah bir şeyi (yağmur suyu, av hayvanı gibi) ele geçirmektir. Dolayısıyla bir kimse kendisine bağışlanan bir malı başkasına satsa artık bu malı bağışlayan kimse hibesinden dönemez, çünkü artık o malın mülk edinme sebebi değişmiştir. Yine meselâ, kendisine mal bağışlanan kimse öldüğü zaman da bu mal miras yoluyla vârislerine intikal edeceği için hibe eden hibesinden dönse birşey ifade etmez. Yine sözügelşi, zenginlerin zekât alması caiz değildir, ancak bir fakir aldığı zekâtı zengine hediye etse alması caiz olur, çünkü artık bunun mülk edinme sebebi değişmiştir.]

MADDE 99. Kim ki bir şeyi vaktinden evvel isti'cal eyler ise mahrumiyetle mu'âteb olur. (men iste'cele's-şey'e kable âvânihi ûkibe bi-hirmanih)

[Bir şeyi vaktinden önce elde etmek isteyen o şeyden mahrum olur. Meselâ, bir kimse murisini, yani vârisi olduğu kimseyi öldürürse, vaktinden önce miras almak istediği farzedilerek mirastan mahrum edilir, lehine vasiyet edilen de böyledir. Yine ölüm hastalığındaki bir kimsenin mirastan mahrum etmek kasdıyla boşadığı hanımı vâris kabul edilir, boşama ise geçerlidir. Halbuki boşanmış kadın vâris olmazdı.]

MADDE 100. Her kim ki kendi tarafından tamam olan şeyi nakz etmeye sa'y ederse sa'yi merduddur. (men sa'a fî nakzı mâ temme min cihetihî fe-sa'yuhu merdûd)

[Bizzat tamamladığı şeyi bozmak isteyen kimsenin bu gayretleri geçersizdir. Dolayısıyla ibrâ-yı âm ettiği, yani bütün alacaklarından ibrâ ettiği kimseden bu ibrâ tarihinden öncesine âit bir alacak talep edemez. Yine meselâ bir çocuk mahkeme huzurunda bâliğ olduğunu iddia edip görünüşü de buna uygunsa bu ikrarı kabul edilir, daha sonra yaptığı hukukî muameleleri feshetmek maksadıyla bâliğ olmadığını iddia etse dinlenmez. Bu maddenin de istisnâları vardır: Meselâ, bir kimse velîsi bulunduğu çocuğun veya mütevellisi bulunduğu vakfın malını bizzat sattıktan sonra, bu satışta gaben-i fâhiş olduğunu söyleyerek feshini istese, yine bir kimse satın aldığı malın satan tarafından önceden meşhûr veya mezarlık yapıldığını sonradan ikrar etse dinlenir, çünkü burada kamu menfaati vardır.]

Diğer Küllî Kâideler

İslâm hukukundaki küllî kâideler, yani bu hukukun genel prensipleri bunlardan ibaret değildir. Ebû Hafs Neseffî, Şam müftisi Mahmud Hamzevî Efendi gibi Hanefî Hukukçular başka bazı prensipler de belirlemişlerse de Mecelle'ye alınmış değildir. Bunlardan bazılarını burada zikrediyoruz:

1. Hüküm işin başlangıcına izâfe olunur. (yüdâfü'l-hükmü hasbe'l-evâhir) Yani bir işin hükmü, o işin başından itibaren geçerlidir. Dolayısıyla ölümünden geriye doğru bir sene içinde ölüm hastalığı denilen durumdaki bir kimsenin yaptığı malî tasarruflar vasiyet hükmünde olup borçlu değilse mal varlığının üçte birinden yerine getirilir.

2. Hüküm zâhire göre verilir. (el-hükmü li'z-zevâhir)

Bir kimsenin müslüman olmadığı dışarıdan anlaşılmadıkça, müslümanlara mahsus hallerine itibar edilir, bu kimse münâfık bile olsa şâhidliği kabul olunur, kendisiyle evlenilebilir, ölünce müslüman mezarlığına gömülür. Yine mahkemede hâkim da'vâcının haklı olduğunu bilse bile delillere göre hükmeder, bilgisine göre değil. Eğer delil yoksa da'vâyı reddedecektir.

3. Hüküm neticeye göre verilir. (el-ibretü li'l-havâtîm)

Bir işin, bir sözün ne ma'nâyâ geldiği ancak sonunda, yani o iş veya söz tamamlanınca anlaşılır. Bir gayrimüslim, ölümünden çok kısa bir zaman önce İslâm dinine girdiğini söylese ve buna delâlet eden bir iş yapsa, artık müslüman kabul edilir. Aksi de sözkonusudur.

4. Rızâyâ ilm, hürmeti nefy eder. (tenfi'l-hürmetü'r-rızâ li'l-ilmî)

Dolayısıyla bir kimse dostunun haberi olmaksızın bahçesine girip meyvelerinden yediği takdirde dostunun memnun olacağını bilir veya çok zannederse yemesinde mahzur yoktur. Misafirlikte de herkes önüne konulan şeyi yer, başkasına veremeyeceği gibi evine de

götüremez, çünkü ibâhe edilmiştir. Ancak ev sahibinin buna râzı olduğu bilinirse artık mahzuru olmaz.

5. Şart-ı vâkıf, nass-ı şâri' gibidir. (en-nass'ul-vâkıf ke-nassi'ş-şâri')

Yani vakıf yapanın koyduğu şarta, kitab ve sünnet hükmü gibi uyulması gerekir. Tabii bunun için şartın meşru, yani naslara uygun olması aranır. Bu prensibi Hanefiler kabul eder.

6. Kesret-i ilel ile tercih vâki' olmaz. (lâ yeka'u't-tercihü bi- kesreti'l-ilel)

Sebeplerin çokluğu o işin önemli olduğunu göstermez, yapılması hususunda da bir öncelik tanımaz. Tercihe esas olan sebeplerin çokluğu değil, kuvvetidir. Bir başka deyişle kemmiyete değil, keyfiyete bakılır. Bir meselede birden çok delilin olması hükmü etkilemez. Bazen birkaç hadîs sözkonusu olduğu halde o iş müstehab kabul edilebildiği gibi, tek bir hadîsin işaret ettiği işe farz da denilebilir. Halife seçiminde halkın çoğunun değil, muayyen meziyetleri taşıyan birkaç kişinin tercihi önem taşır. Bu kâideyi Hanefiler kabul ederken, Şâfi'îler etmezler.

7. Sonradan verilen icâzet, başlangıçta verilen vekâlet gibidir. (inne'l-icâzete'l-lâhikati ke'l-vekâleti's-sâbika)

Bir kimse bir başkası nam ve hesabına bir akid yapsa, sonradan o kimse bunu işitip icâzet verse (kabul etse), sanki başlangıçta onu vekil etmiş sayılır. Buna fuzûlî denir. Günümüzde buna vekâletsiz iş görme adı verilmektedir. Aynı şekilde bir kimse vekâleti yokken, hatta haberi bile olmadan bir başkasını evlendirse, nikâhını yapsa, sonradan o kimse bu nikâhı işittiği zaman karşı çıkmayıp kabul etse nikâh geçerlidir. Bu madde, Mecelle'nin 56. maddesine benzemektedir.

8. Sui emsal misal olmaz. (lâ misâle bi-sui'l-emsâl)

Yani bir kimsenin hukuka aykırı hareketi, başkalarına da örnek ve o işi yapmak hususunda izin teşkil etmez. Meselâ, park edilmesi yasak olan bir yere bazı arabalar park etmiş olsa, bu, başka arabaların da oraya park edebilecekleri ma'nâsına gelmez.

9. Bir şeyin hepsi ele geçmezse, tamamı da terkedilmez. (mâ lâ yüdrek külluhu, lâ yütrek külluhu)

Hukukun bir takım emirlerini, bilerek veya bilmeyerek terk etmek, yerine getirmemek, başka emirlerini de terk etmeyi gerektirmez. Meselâ, namaz kılmayan bir kimsenin tuttuğu oruç geçerlidir, "nasıl olsa namaz kılmıyor, oruç da tutmasın" denmez. Fakat akidler böyle değildir. Bir akdin in'ikad şartlarını yerine getirip diğer meselâ sıhhat, şekil şartlarını yerine getirmemek o akdi fâsid yapar, bozar.

10. Bir işi terketmek ancak niyet ile olur. (lâ terke illâ bi'n-niyyât)

Nitekim ticaret niyetiyle alınan malların zekâtı verilir. Ticareti terk ettiği andan itibaren bunlar artık zekâta tâbi olmaktan çıkarlar. Ticarete başlamak fiil ile olur, sadece niyet ile olmaz. Ancak ticareti terketmek niyet ile olur. Bunun gibi seferde mukim olmaya niyet eden kimse derhal mukim hale gelir. Dinden çıkmaya niyet eden de böyledir. Ancak bir işi terketmek ancak bir başka işin yapılmasıyla oluyorsa, bu takdirde yalnız niyet yetmez. Meselâ, namazdan çıkmak yalnız niyet ile olmaz, namazı bozacak bir işin yapılması gerekir. Orucu bozmak, seferî olmak da böyledir.

11. Bir işin karşılığı, aynı cinsten olur. (el-cezâu min cinsi'l-amel).

Meselâ, kısasa kısas prensibi buna misaldir. Yani kasten adam öldürmenin karşılığı idamdır. Halk arasında "iyilik yapan iyilik, kötülük yapan kötülük bulur" derler.

12. İki zıt şeyin aynı anda bir araya gelmesi mümkün değildir (Cem'uz-ziddeyni muhal)

Meselâ, iman ile imansızlığın aynı anda bir insanda bulunması mümkün değildir. Dolayısıyla bir insan hem müslüman, hem de gayrimüslim olarak kabul edilemez. Yine bir kişi aynı akidde hem alıcı, hem de satıcı olamaz. Bunun gibi bir kişi aynı da'vâda hem da'vâcı, hem de da'vâlı olamaz.

13. Usûlsüz vüsûl olmaz. (lâ vusûle illâ bi'l-usûl)

Yani bir işi yapabilmek, neticeye ulaşabilmek, ancak o iş için asıl teşkil eden vâsıtaları bilip kullanmakla olur. Usûle metod da denir. Her işin bir usûlü vardır. Meselâ, bir akdi kurmak için gereken bir takım şartlar vardır. Bunları yerine getirmeden o akdi kurmak ve neticelerine kavuşmak mümkün değildir. Meselâ, evlenebilmek için nikâh şarttır. Nikâh için de bu işe elverişli taraflar olmalıdır, taraflar ayrı cinsten olmalıdır, çok yakın akraba olmamalıdır. İki şâhid huzurunda evlenmek hususunda birbirine uygun beyanda bulunulmalıdır. Bunlar olmadan nikâh geçerli olmaz. Yine meselâ, belli bir ilmi öğrenmek, ancak o ilmi elde etmeğe yarayan vâsıtaları kullanmakla olur. İşte bu sebeple İslâm hukukunu öğrenmek için önce usûl-i fikh denilen ilmi öğrenmek gerekir.

14.Eşyada aslolan ibahedir. (el-aslû fi'l-eşyai'l-ibahe)

Hakkında yasaklandığına dair hüküm bulunmayan herşey serbetir, kullanılabilir. Dolayısıyla bir kimseye misafir gittiği yerde ikram edilen şeyleri helal olup olmadığını düşünmeden ve araştırmadan yemesi caizdir. Acaba bu et besmeleyle mi kesilmiştir? Ev sahibi bunu helalinden mi kazanmıştır? Gasp mı etmiştir? şeklinde düşünmesi doğru değildir. Ancak bunu açıkça biliyorsa yemez. Herkesin elinde bulunan şeyi, yasak yoldan ele geçtiği bilinmedikçe onun mülkü saymak lazımdır. İşte bu hüküm sebebiyledir ki, tütün ve kahve gibi evvelce İslâm dünyasında bilinmeyen şeyler ortaya çıktığında hukukçular bunların mübah olduğunu söylemişlerdir.

15.Muhallil ile muharrim ictima edince muharrim galebe eder. (izâ icteame'l-muhallilü me'a'l-muharrimi ğalebe'l-muharrim)

Bir meselede hem helal, hem de haram olduğunua dair emâre varsa, bir başka deyişle bir şey bir bakımdan helal, diğer bir bakımdan haram ise haram yönü ağır basar. Meselâ, talimli bir av köpeğinin getirdiği et helal olmasına rağmen, bu köpeğin yanında bir de talimsiz köpek görülse, avı bunun tutmuş olması ihtimaline binaen o av helal sayılmaz. Bir beldede müslümanlar ile dinsizler karışık ise, dinsizlerin sayısı çok ise, burada kesilen hayvanı müslümanın kesdiği bilinmedikçe yenilmesi caiz olmaz.